

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2025.58.331001>

УДК 347.61

О. І. Надієнко, канд. юрид. наук, доцент
Національний університет «Запорізька політехніка»
Кафедра кримінального, цивільного та міжнародного права
вул. Левка Лук'яненка, 39, Запоріжжя, 69063, Україна
e-mail: o.nadienko@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6676-7616>

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ У ДОГОВІРНИХ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИНАХ: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти зловживання правом у договірних сімейних відносинах. Розглянуто сутність, особливості та основні прояви такого зловживання, що має місце при укладенні та виконанні сімейно-правових договорів. На основі аналізу наукової літератури та судової практики визначено концептуальні засади розуміння зловживання правом та виділено декілька підходів до визначення цієї категорії: 1) зловживання правом – це особливий вид правопорушення, що полягає у здійсненні суб'єктивного права з порушенням його меж; 2) зловживання правом є формально правомірною поведінкою, що фактично суперечить призначенню права; 3) зловживання правом як особливий тип правової поведінки, що перебуває на межі між правомірністю та неправомірністю. Аналіз наукових підходів дозволяє також виокремити основні юридичні ознаки зловживання правом: наявність в особи суб'єктивного права, що здійснюється у певних правовідносинах, використання суб'єктивного права не за його соціальним і правовим призначенням, заподіяння шкоди іншим учасникам правовідносин або створення загрози її заподіяння, відсутність прямого порушення конкретних правових норм, недобросовісність як суб'єктивна характеристика поведінки особи.

Обґрунтовано, що саме в сімейному праві, яке базується на засадах справедливості, розумності та добросовісності, проблема зловживання правом набуває особливої гостроти. Особливу увагу приділено проблемі зловживання правом при укладенні шлюбних договорів, угод між подружжям щодо розподілу майна та договорів про утримання. Проаналізовано судову практику щодо визнання недійсними шлюбних договорів та інших сімейно-правових угод у випадках зловживання правом однією зі сторін. Встановлено основні критерії кваліфікації дій як зловживання правом у договірних сімейних відносинах, зокрема: здійснення права всупереч його соціальному призначенню, порушення балансу інтересів сторін, заподіяння шкоди іншому суб'єкту сімейних правовідносин.

Зроблено висновок, що проблематика зловживання правом у сімейних договірних відносинах потребує подальшого теоретичного осмислення та практичного вдосконалення. Особливої уваги вимагають питання розробки критеріїв виявлення зловживань правом, удосконалення механізмів захисту і профілактики таких зловживань, що і можна визначити в якості напрямів подальших наукових досліджень.

Ключові слова: зловживання правом, сімейні правовідносини, договір, добросовісність, сімейно-правові договори, захист прав, баланс інтересів, суб'єктивне цивільне право, судова практика.

Постановка проблеми. Реалізація диспозитивності у правовому регулюванні сімейних відносин відбувається останнім часом все більш активно та набуває дедалі більшого поширення через договірне регулювання та надання сторонам широкої автономії волі у визначенні змісту своїх прав і обов'язків. Разом з тим, посилення диспозитивних засад в сімейному праві розширює можливості для недобросовісної поведінки та створює підґрунтя для зловживань. Слід також враховувати особливу правову природу сімейних відносин, їх особистий характер, що може протягом тривалого часу ускладнювати виявлення і доведення факту зловживання правом. Натомість питання визначення поняття, форм і видів, а також кваліфікації та способів припинення зловживання правом у сімейних відносинах, зокрема і договірних, залишаються невизначеними та спірними як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Тому актуальною вбачається теза, висловлена Т. Борох у дисертації, присвяченій зловживанню правом в сімейних правовідносинах, про те, що «перед сучасним суспільством постає завдання, не змінюючи загальнодозвільного типу правового регулювання сімейних відносин, встановити правовий принцип неприпустимості зловживання суб'єктивними правами» [1, с. 3-4].

Особливого значення набуває дослідження проблематики зловживання правом у сфері сімейно-правових договірних конструкцій, зокрема при укладенні, зміні та розірванні шлюбних договорів, договірному регулюванні майнових відносин подружжя, договорів про виховання дитини, аліментних договорів тощо, задля запобігання недобросовісного використання суб'єктивних прав сторонами договірних відносин. Важливість теоретичного обґрунтування критеріїв розмежування правомірної реалізації права та зловживання ним у контексті сімейних договірних відносин зумовлює актуальність даного дослідження для правової науки та практики правозастосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить про зростаючий інтерес дослідників до проблематики зловживання правом у приватних відносинах. Наприклад, з останніх дисертаційних робіт відзначимо Т. Борох «Зловживання правом в сімейних правовідносинах» [1], в якій комплексно розглядаються теоретико-правові засади зловживання правом у сімейній сфері. Теоретичні проблеми зловживання суб'єктивним правом у цивільному праві розглядаються у працях О. Кота, зокрема у монографії «Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики» [2]. Питання обмеження прав суб'єктів сімейних відносин досліджуються у працях О. Розгон [3], В. Кожевникової [4], морально-етичні засади сімейного права розглядає В. Чернега у роботі «Морально-правові принципи в сімейному праві України» [5] тощо. Ці та інші роботи є актуальними дослідженнями українських вчених, що охоплюють різні аспекти зловживання правом як у цивільному, так і в сімейному праві. Поряд з цим, проблематиці зловживання правами саме в договірних сімейних відносинах приділяється недостатньо уваги, що потребує подальшого розвитку наукових положень з даної тематики.

Мета статті полягає у дослідженні доктринальних підходів до визначення поняття і форм зловживання правом у договірних сімейних відносинах та аналізі правозастосовчих аспектів зловживанню правом у зазначеній сфері, зокрема судової практики.

Виклад основного матеріалу. Більшість досліджень концепції зловживання правом у приватному праві починаються згадуванням класичного римського права, де було сформульовано принцип «*qui suo iure utitur neminem laedit*» («хто здійснює своє право, той не шкодить нікому»), який відображає принцип абсолютної свободи дій суб'єкта у межах своїх прав. Проте з часом стало очевидним, що формально правомірне здійснення суб'єктивного права може спричинити шкоду іншим особам, якщо воно не відповідає меті цього права. Аналізуючи генезис принципу заборони зловживання правом у римському праві, М. Котько правильно визначає, що римське право ще не оперувало поняттям зловживання правом і не закріплювало пряму заборону зловживання правом як загальний принцип права, а лише зазначало окремі за своїм характером випадки неправомірного використання права на шкоду іншим. Так, римські юристи зазначали: «*nullus videtur dolo facere, qui jure suo utitur*» («ніхто не робив цього з вами, той, хто користується своїми законними правами») (Гай); «*qui jure suo utitur neminem laedit*» («не ображає нікого той, хто використовує своє право») (Павел), «*summum ius – summa injuria*» («доведене до абсурду право - гранична несправедливість») (Ульпіан); «*male enim nostriure uti non debemus*» («ми не повинні погано користуватися своїм правом») (Гай); «*contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet; in fraudem vero, qui salvis verbis legis sententiam eius circumvenit*» («надходить проти закону той, хто робить заборонене законом; надходить в обхід закону той, хто, зберігаючи слова закону, обходить його сенс») (Павел) [6, с. 30].

Аналіз цивілістичної літератури свідчить, що хоча римляни і не сформували правової концепції зловживання правом, їх напрацювання щодо обмежень використання права з метою завдати шкоду іншим (особливо при здійсненні права власності) знайшли свої відображення на наступних етапах розвитку правової доктрини та законодавства. Відомо, що Декларація прав людини і громадянина 1789 р. закріплювала положення про те, що «Свобода полягає в можливості робити все, що не шкодить іншому: таким чином, права кожної людини не мають меж, за винятком тих, які забезпечують іншим членам суспільства користування такими самими правами. Ці обмеження можуть бути визначені тільки законом» [7].

У подальшому цивільне законодавство європейських країн закріплює у тому чи іншому вигляді зловживання правом у цивільних правовідносинах (наприклад, у Пруському Земському Уложенні 1794 р., Кодексі Наполеона 1804 р., Цивільному уложенні Німеччини 1896 р.). У цьому контексті неможливо не згадати про те, що «заслугою німецької правової доктрини XIX століття є введення в науковий обіг терміну «шिकана» (від німецького слова «*Schikane*», яке перекладається як «знущення, каверза, причіпка»), який розуміється як «володіння майном, яке, по суті своїй, може мати виключно таке призначення, щоб заподіяти будь-кому неприємність». При цьому користування власністю «по суті» в перекладі на сучасну юридичну мову означає внутрішню спрямованість, намір, установку, якими власник керується в момент реалізації права» [1, с. 15]. Зауважимо, що сучасна доктрина зловживання правом сформувалась у XIX – на початку XX століття переважно під впливом соціологічного напрямку в юриспруденції, представники якої обґрунтовували необхідність обмеження індивідуальної свободи соціальною метою права.

[8, c. 134].

іншим особам, порушуючи їх суб'єктивні права [1, с. 19-31].

шкоди; обсяг наданих прав; формалізованість права тощо [9, с. 8].

Отже, концепція зловживання правом є однією з найбільш дискусійних у науці приватного права. Систематизація та узагальнення теоретичних положень, поглядів та думок дозволяє прийти до висновку про існування принаймні декілька підходів до визначення цієї категорії: 1) зловживання правом – це особливий вид правопорушення, що полягає у здійсненні суб'єктивного права з порушенням його меж; 2) зловживання правом є формально правомірною поведінкою, що фактично суперечить призначенню права; 3) зловживання правом як особливий тип правової поведінки, що перебуває на межі між правомірністю та неправомірністю. Аналіз наукових підходів дозволяє також виокремити основні юридичні ознаки зловживання правом: наявність в особи суб'єктивного права, що здійснюється у певних правовідносинах, використання суб'єктивного права не за його соціальним і правовим призначенням, заподіяння шкоди іншим учасникам правовідносин або створення загрози її заподіяння, відсутність прямого порушення

конкретних правових норм, недобросовісність як суб'єктивна характеристика поведінки особи. Цікаво, що Постановою КС ВС України від 08.07.2020 р. у справі № 522/3541/15-ц колегія суддів зазначила, що формулювання «зловживання правом» необхідно розуміти як суперечність, оскільки, якщо особа користується власним правом, то його дія дозволена, а якщо вона не дозволена, то саме тому відбувається вихід за межі свого права та дії без права, *injuria*. При цьому сутність зловживання правом полягає у вчиненні уповноваженою особою дій, які становлять зміст відповідного суб'єктивного цивільного права, недобросовісно, в тому числі всупереч меті такого права [10].

Як справедливо зауважує Т. Борох, в доктрині права проблемним залишається питання щодо сутності зловживання правом в сімейних правовідносинах та способів захисту при зловживанні сімейними суб'єктивними правами. За сімейним законодавством сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства [1 с. 33]. Сімейні правовідносини характеризуються низкою особливостей, що зумовлюють можливість для зловживання правом: особливий суб'єктний склад – учасниками сімейних правовідносин є особи, пов'язані шлюбом, кровним спорідненням або усиновленням; особистий характер – сімейні права та обов'язки нерозривно пов'язані з особою їх носія і не можуть передаватися іншим особам; довірчий характер – сімейні відносини ґрунтуються на взаємній довірі їх учасників, що створює можливості для зловживань; тривалість – сімейні правовідносини, як правило, існують протягом тривалого часу, що ускладнює виявлення недобросовісної поведінки. Окрім того, у багатьох сімейних правовідносинах наявна економічна залежність одного учасника від іншого, що створює ризик зловживань з боку економічно сильнішої сторони.

Зловживання правом у сімейних договірних відносинах може набувати різноманітних форм. Шлюбний договір є одним з найпоширеніших видів сімейно-правових договорів, що регулює майнові відносини подружжя та одною із потенційних сфер зловживань правом. Слід враховувати, що за ст. 93 СК України «Шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені цим Кодексом, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище. За шлюбним договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації». Відповідно до судової практики, категорія «надзвичайно не вигідне матеріальне становище», вжита у частині четвертій статті 93 СК України, має оціночний характер і підлягає доведенню стороною відповідно до частини третьої статті 12 ЦПК України та ці докази повинні бути оцінені судом у відповідності до норм цивільного процесуального законодавства. Оскільки шлюбний договір є видом цивільного договору, то на нього також розповсюджуються положення статті 13 ЦК України щодо добросовісності поведінки, зловживання правом, дотримання моральних засад суспільства тощо. Такий висновок сформувано у Постанові Верховного Суду від 26 лютого 2020 року у справі № 755/19197/18 [11].

Одним із видів зловживань правом при укладанні шлюбного договору може бути приховування інформації: законодавство прямо не встановлює обов'язок подружжя розкривати інформацію про своє майно при укладенні шлюбного до-

говору, однак приховування такої інформації може розглядатись як зловживання правом, оскільки порушує принцип добросовісності. Ще один приклад: укладення шлюбного договору під впливом обману або примусу є підставою для визнання договору недійсним, але їх кваліфікація як зловживання правом може мати місце за відсутності прямих доказів обману чи примусу, проте за наявності обставин, що свідчать про недобросовісність. Нарешті, зловживанням правом при укладанні шлюбного договору може бути спроба замаскувати включення до шлюбного договору умов, що стосуються особистих немайнових прав (що прямо заборонено ст. 93 СК України) під майнові умови.

Формою зловживання правом є також укладання і використання шлюбного договору з метою уникнення сплати боргу або виконання судового рішення. Так, «в порушення принципу добросовісності сторони у судовому порядку встановили факт проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу в період, що включає в себе час укладення договору іпотеки, уклали між собою шлюбний договір, відповідно до пункту третього якого все майно, в тому числі рухоме та нерухоме, придбане та/або набуте чоловіком або дружиною після та під час проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, тобто, починаючи з 10 жовтня 2004 року по час звернення до суду, є особистим майном і належить на праві особистої приватної власності дружині, незалежно від того, на чие ім'я воно було придбане або набуто. Наведені дії сторін, вчинені після звернення банку до суду із позовом про стягнення заборгованості за кредитним договором та ухвалення відповідного судового рішення, направлені на фіктивний перехід права власності на частину спірного нерухомого майна до дружини з метою приховати це майно від виконання в майбутньому за його рахунок судового рішення про стягнення коштів» (Постанови Верховного Суду від 10 червня 2020 р. у справі № 569/16888/17 від 02 червня 2021 р. у справі № 367/3276/19) [11].

Отже, аналіз судової практики свідчить, що договором, що вчиняється на шкоду кредиту (франкаторним договором), може бути й шлюбний договір [12]. Подружжя, яке домовляється в шлюбному договорі про непоширення на майно, набуто ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України, після настання строку повернення позики чи пред'явлення позову про стягнення боргу, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора, оскільки оспорюваний договір направлено на недопущення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна боржника (Постанова КЦС ВС від 06 серпня 2023 р. у справі № 755/3563/21) [13].

Договори про визначення місця проживання дитини, порядку участі у вихованні, аліментні договори є сферою, де зловживання правом може мати особливо негативні наслідки. Наприклад, встановлення у договорі невинновданого складного порядку спілкування одного з батьків з дитиною з метою обмеження їх контактів є використанням договору як засобу маніпуляції у конфлікті батьків та прикладом зловживання правом. На жаль, зустрічається також включення до договору положень, що суперечать інтересам дитини, такі як встановлення графіку спілкування з дитиною без урахування її віку, стану здоров'я, потреб та інтересів. Негативною є практика використання договору для перекладення всіх обов'язків з утримання дитини на одного з батьків. Незважаючи на те, що обов'язок утримувати дитину несуть обидва батьки, на практиці зустрічаються

випадки, коли один з них намагається звільнити себе від цього обов'язку за допомогою договірних конструкцій.

Аналіз судової практики свідчить, що суди при розгляді спорів, пов'язаних з виконанням договорів щодо виховання дітей, керуються насамперед принципом найкращих інтересів дитини, а будь-які договірні положення, що обмежують право дитини на спілкування з обома батьками, суперечать її інтересам і можуть бути визнані недійсними незалежно від формальної відповідності закону.

Аліментні договори є особливим видом сімейно-правових договорів, спрямованих на виконання обов'язку з утримання. Майнові відносини подружжя, крім відносин з приводу спільного майна, включають також відносини щодо взаємного утримання (аліментні зобов'язання). До зловживання правом на аліменти, на думку науковців, можуть бути віднесені випадки, зазначені в ст. 83 СК України. А саме: 1) подружжя перебувало в шлюбних відносинах нетривалий час; 2) непрацездатність того з подружжя, хто потребує матеріальної допомоги, виникла в результаті вчинення ним умисного кримінального правопорушення; 3) непрацездатність або тяжка хвороба того з подружжя, хто потребує матеріальної допомоги, була прихована від другого з подружжя при реєстрації шлюбу; 4) одержувач аліментів свідомо поставив себе у становище такого, що потребує матеріальної допомоги [1, с. 96-97]

До інших форм зловживання правом в аліментних відносинах можна також віднести встановлення в договорі непропорційно високого розміру аліментів. Хоча сторони мають право самостійно визначати розмір аліментів, встановлення явно завищеного розміру може свідчити про зловживання правом, особливо якщо це призводить до фінансової неспроможності боржника або обмеження його прав. Встановлення в договорі умов про стягнення аліментів у розмірі, який перевищує розумні потреби дитини та фінансові можливості платника, може бути кваліфіковане як зловживання правом і бути підставою для визнання відповідних положень договору недійсними. Ще один можливий вид зловживань правом - включення до договору положень про заборону стягнення додаткових витрат на дитину. Такі положення можуть суперечити інтересам дитини, якщо в майбутньому виникнуть обставини, що потребують додаткових витрат (наприклад, лікування).

Наведемо також приклади зловживання правом у договорах про поділ майна подружжя: приховування майна при укладенні договору про поділ (один з подружжя може умисно приховувати інформацію про наявність певного майна, щоб уникнути його поділу); штучне заниження вартості майна, що підлягає поділу (така практика є поширеною і свідчить про недобросовісну поведінку особи); укладення договору про поділ майна з метою уникнення відповідальності за зобов'язаннями (наприклад, якщо один з подружжя має значні борги, подружжя може укласти договір про поділ майна, згідно з яким більша частина цінного майна переходить у власність іншого з подружжя, щоб уникнути звернення стягнення на це майно).

Висновки і пропозиції. Зловживання правом у договірних сімейних відносинах є складним юридичним феноменом, що характеризується формальною правомірністю поведінки при її фактичній недобросовісності. У сучасній правовій доктрині існує множинність підходів до розуміння категорії “зловживання

правом”, що відображає складність і багатоаспектність цього правового явища. Основними ознаками зловживання правом є: наявність суб’єктивного права, його здійснення всупереч соціальному призначенню, заподіяння або загроза заподіяння шкоди іншим особам, відсутність прямого порушення правових норм та недобросовісність поведінки. Сімейні правовідносини створюють сприятливе середовище для зловживання правом через їх специфічні характеристики: особливий суб’єктний склад, особистий та довірчий характер, тривалість, а також залежність між учасниками. Ці особливості вимагають особливого підходу до виявлення та запобігання зловживанням правом у сімейній сфері.

Шлюбний договір, як основний інструмент регулювання майнових відносин подружжя, може стати об’єктом зловживання правом у різних формах: приховування інформації про майно, укладення під впливом обману чи примусу, включення умов щодо особистих немайнових прав під виглядом майнових, використання шлюбного договору як фраздаторного правочину з метою ухилення від виконання зобов’язань перед кредиторами.

Зловживання правом у договорах про визначення місця проживання дитини та порядку участі у вихованні може мати особливо негативні наслідки, оскільки страждають найвразливіші учасники правовідносин - діти. Суди при вирішенні таких спорів керуються принципом найкращих інтересів дитини, що може призводити до визнання недійсними формально законних договірних положень.

Аліментні договори також можуть стати інструментом зловживання правом через встановлення непропорційно високих розмірів аліментів, включення положень про заборону додаткових витрат на дитину, або навпаки - спроби уникнути обов’язків з утримання дитини. Законодавець передбачає окремі випадки можливого зловживання правом на отримання аліментів. Поділ майна подружжя може супроводжуватися зловживаннями правом у вигляді приховування майна, штучного заниження його вартості або використання поділу для ухилення від відповідальності за зобов’язаннями.

Судова практика має велике значення для формування підходів до кваліфікації зловживання правом у сімейних відносинах, а застосування принципів добросовісності та розумності при оцінці договірних відносин може бути одним із засобів протидії зловживанню правом у приватній сфері суспільних відносин. Проблематика зловживання правом у сімейних договірних відносинах потребує подальшого теоретичного осмислення та практичного вдосконалення. Особливої уваги вимагають питання розробки критеріїв виявлення зловживань правом, удосконалення механізмів захисту і профілактики таких зловживань, що і можна визначити в якості напрямів подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Борох Т. С. Зловживання правом в сімейних правовідносинах : дис. ... доктора філософії: 081 «Право»; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2022. 198 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19482/1/Borokh_dis.pdf
2. Кот О. О. Здійснення та захист суб’єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: Монографія. К. : Алерта, 2017. 494 с.
3. Розгон О. В. Договори у сімейному праві України: Монографія. К. : Ін Юре, 2018. 301 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/288638128.pdf>
4. Кожевникова В. О. Науково-теоретичні засади обмеження особистих немай-

- нових і майнових прав суб'єктів сімейних відносин. Автореферат докт. юрид. наук ... 12.00.03. цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Тернопіль, 2019. 43 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/36704/1/aref-na-sait-kogevnikova.pdf>
5. Чернега В. М. Морально-правові принципи в сімейному праві України. Автореферат дис. канд. юрид. наук ... 12.00.03. К., 2015. 22 с. URL: [:file:///D:/Downloads/%D0%B0ref.doc.pdf](file:///D:/Downloads/%D0%B0ref.doc.pdf)
 6. Котько М. І. Генезис принципу заборони зловживання правом від римських часів до сучасного втілення у практиці ЄСПЛ. *Європейські перспективи*. 2020. № 3. С. 29-34. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/12/29-_Kot_ko.pdf
 7. Декларація прав людини і громадянина 1789 р. URL: <https://constituanta.blogspot.com/2011/02/1789.html>
 8. Кот О. О. Проблеми зловживання суб'єктивним правом у цивільному праві України. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 4 (75). 2013. С. 133-141. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-133-141.pdf
 9. Мілетич О. О. Зловживання правом: теоретико-прикладний аспект. Автореферат дис. канд. юрид. наук ... 12.00.01. К., 2015. 21 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7164/Miletych.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
 10. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 08.07.2020 р., справа № 522/3541/15-ц. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=90537032&red=1000039d8f5ca9e0f4e74a48e5ae712b107909&d=5>
 11. Угоди подружжя: найпоширеніші підстави недійсності у практиці Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/PREZ_Stupak.pdf
 12. Зловживання правом при укладенні шлюбного договору. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/zlovzhyvannya-pravom-pri-ukladenni-shlyubnogo-dogovoru>
 13. Крат В. Зловживання в сімейній сфері. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/Prezent_Zlovgivan_sim_sfera.pdf

References

1. Borokh T. S. (2022). Zlovzhyvannya pravom v simeynykh pravovidnosynakh : dys. ... doktora filosofiyi : 081 «Pravo»; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv. 198 p. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19482/1/Borokh_dis.pdf [in Ukrainian].
2. Kot O. O. (2017). Zdiysnennya ta zakhyst sub'yektyvnykh tsyvil'nykh prav: problemy teorii i ta sudovoyi praktyky: Monohrafiya K.: Alerta, 494 p. [in Ukrainian].
3. Rozhon O. V. (2018). Dohovory u simeynomu pravi Ukrayiny: Monohrafiya K. : In Yure, 2018. 301 p. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/288638128.pdf> [in Ukrainian].
4. Kozhevnykova V. O. (2019). Naukovo-teoretychni zasady obmezheniya osobystykh nemaynovykh i maynovykh prav sub'yektiv simeynykh vidnosyn. Avtoreferat dokt. yuryd. nauk ... 12.00.03. tsyvil'ne pravo i tsyvil'nyy protses; simeyne pravo; mizhnarodne pryvatne pravo. Ternopil'. 43 s. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/36704/1/aref-na-sait-kogevnikova.pdf> [in Ukrainian].
5. Cherneha V. M. (2015). Moral'no-pravovi pryntsypy v simeynomu pravi Ukrayiny. Avtoreferat dys. kand. yuryd. nauk ... 12.00.03. K. 22 s. URL: <file:///D:/Downloads/%D0%B0ref.doc.pdf> [in Ukrainian].
6. Kot'ko M. I. (2020). Henezys pryntsypu zaborony zlovzhyvannya pravom vid rym's'kykh chasiv do suchasnoho vtilennya u praktytsi YESPL. Yevropeys'ki perspektyvy. № 3. S. 29-34. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/12/29-_Kot_ko.pdf [in Ukrainian].
7. Deklaratsiya prav lyudyny i hromadyanyna 1789. URL: <https://constituanta.blogspot.com/2011/02/1789.html> [in Ukrainian].
8. Kot O. O. (2013). Problemy zlovzhyvannya sub'yektyvnym pravom u tsyvil'nomu pravi Ukrayiny. Visnyk Natsional'noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny. № 4 (75). S. 133-141. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-133-141.pdf 9 [in Ukrainian].

9. Miletch O. O. (2015). Zlovzhyvannya pravom: teoretyko-prykladnyy aspekt. Avtoreferat dys. kand. yuryd. nauk ... 12.00.01. K., 2015. 21 s. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7164/Miletch.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
10. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehiyi suddiv Pershoi sudovoyi palaty Kasatsynoho tsyvil'noho sudu vid 08.07.2020, sprava № 5 22/3541/15-ts. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=90537032&red=1000039d8f5ca9e0f4e74a48e5ae712b107909&d=5> [in Ukrainian].
11. Uhody podruzzhzha: nayposhyrenishi pidstavy nediynosti u praktytsi Verkhovnoho Sudu. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/PREZ_Stupak.pdf [in Ukrainian].
12. Zlovzhyvannya pravom pry ukladenni shlyubnoho dohovoru. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/zlovzhyvannya-pravom-pry-ukladenni-shlyubnogo-dogovoru> [in Ukrainian].
13. Krat V. (2025). Zlovzhyvannya v simeyniy sferi. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/Prezent_Zlovgivani_sim_sfera.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.05.2025 р.

O. I. Nadienko, Candidate of Law Sciences, Associate Professor
National University "Zaporizhzhia Polytechnic"
the Department of Criminal, Civil and International Law
39 Levka Lukianenka St, Zaporizhzhia, 69063, Ukraine
e-mail: o.nadienko@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6676-7616>

ABUSE OF LAW IN CONTRACTUAL FAMILY RELATIONS: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Summary

The article examines the theoretical and practical aspects of abuse of law in contractual family relations. The essence, features and main manifestations of such abuse that occurs when concluding and executing family law agreements are considered. Based on the analysis of academic literature and judicial practice, the conceptual principles of understanding abuse of law have been determined and several approaches to defining this category have been identified: 1) abuse of law is a special type of offense consisting in the exercise of subjective law in violation of its boundaries; 2) abuse of law is formally lawful behavior that actually contradicts the purpose of law; 3) abuse of law as a special type of legal behavior that is on the border between legality and illegality. The analysis of scientific approaches also allows us to identify the main legal signs of abuse of law: the presence of a subjective right in a person, which is exercised in certain legal relations, the use of a subjective right not according to its social and legal purpose, causing harm to other participants in legal relations or creating a threat of causing it, the absence of a direct violation of specific legal norms, bad faith as a subjective characteristic of a person's behavior.

It is substantiated that it is in family law, which is based on the principles of justice, reasonableness and good faith, that the problem of abuse of law becomes particularly acute. Particular attention is paid to the problem of abuse of law when concluding marriage contracts, agreements between spouses on the division of property and maintenance agreements. The judicial practice on the invalidation of marriage contracts and other family law agreements in cases of abuse of law by one of the parties is analyzed. The main criteria for qualifying actions as abuse of law in contractual family relations are established, in particular: exercising a right contrary to its social purpose, violating the balance of interests of the parties, causing harm to another subject of family legal relations. It is concluded that the problem of abuse of law in family contractual relations requires further theoretical understanding and practical

